

Жалпы иш
Коомдук фонду

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ КЕҢЕШИНИН
ДЕПУТАТТАРЫН ШАЙЛООНУ УЗАК МӨӨНӨТТҮҮ БАЙКОО
ЖҮРГҮЗҮҮНҮН НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖӨНҮНДӨ АЛДЫН АЛА
ОТЧЕТ**

**2020-ЖЫЛДЫН 24-АВГУСТУНАН 25-СЕНТЯБРЫНА
ЧЕЙИН БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮ МЕЗГИЛИ**

«Жалпы иш» коомдук фонду

Сентябрь, 2020ж.

МАЗМУНУ:

ОТЧЕТТУН КЫСКАЧА БАЯНДАМАСЫ.....	4
КИРИШҮҮ.....	7
<u>ШАЙЛОО ЖӨНҮНДӨ.....</u>	<u>8</u>
<u>ШАЙЛОО МЫЙЗАМДАРЫН ТАЛДОО.....</u>	<u>10</u>
<u>ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫН ИШИ.....</u>	<u>17</u>
<u>САЯСИЙ ПАРТИЯЛАР ЖАНА ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ</u> <u>ҮГҮТ ИШТЕРИ.....</u>	<u>25</u>
<u>ШАЙЛООЧУЛАРДЫ МААЛЫМДОО.....</u>	<u>28</u>
<u>БУЗУЛУУЛАР ЖАНА ДАТТАНУУЛАР.....</u>	<u>30</u>
СУНУШТАР	333

ОТЧЕТТУН КЫСКАЧА БАЯНДАМАСЫ

Узак мөөнөттүү байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча "Жалпы иш" коомдук фонду тарабынан алдын-ала отчет даярдалган. Ал 2020-жылдын 26-августунан 25-сентябрына чейинки мезгилди камтыйт жана төмөнкү баалоону камтыйт: шайлоо комиссияларынын ишмердүүлүгү, шайлоочулар жөнүндө маалымат кампаниялары, талапкерлерди көрсөтүү жана каттоо процесси, шайлоо алдындагы үгүт иштери; жана шайлоо алдындагы мезгилде берилген даттанууларды жана арыздарды талдоо.

- Өлкөдөгү коомдук-саясий кырдаал, узак мөөнөттүү байкоочулардан алынган отчеттордун 80% га ылайык, тынч деп бааланган. Бирок, Бишкек шаарында, Араван, Кара-Суу жана Панфилов райондорунда шайлоо алдындагы коомдук-саясий кырдаал митингдерден жана саясий партиялардын тирешүүсүнөн улам курчуп турат. Шайлоолор коронавирус пандемиясынын (COVID-19) биринчи толкунунун кесепеттеринин фонунда өтүп жаткандыгын белгилей кетүү керек. Ошентип, маалымат мейкиндигинде шайлоону расмий жарыялаганга чейин, шайлоону пандемия учурунда өткөрүү максатка ылайыктуулугу жөнүндө маселе кызуу талкууланды; Шайлоо жарыялангандан кийин, талкуулар борбору шайлоого даярдануу процесси жана пандемиядагы добуш берүү тартиби жөнүндө суроолорго бурулду.

- Пандемия (COVID 19) ошондой эле шайлоо комиссияларынын ишине олуттуу түзөтүүлөрдү киргизди. Ошентип, КР БШКнын Регламентине киргизилген өзгөртүүлөргө ылайык, КР БШКнын отурумдары онлайн режиминде өттү. Коомдук байкоочулардын жолугушуу бөлмөсүнө кирүү мүмкүнчүлүгү чектелгендиктен, бул жаңылык жолугушууларды байкоо жүргүзүү жол-жобосун кыйла татаалдаштырды. КР БШКнын алдындагы Фонддун коомдук байкоочулары жолугушууларды ыраатсыз жана күтүүсүздөн белгилөө же белгисиз кечигүү түрүндө өткөрүү үчүн канааттандырарлык эмес уюштуруу иштерин белгилешет. Жолугушуулардын баштала турган убактысын маалымдоо жана жыйындын күн тартибин жарыялоо боюнча КР БШКнын жетишсиз иши, ошондой эле Фонддун суроолору жана жазуу жүзүндөгү суроо-талаптары боюнча кайтарым байланыш боюнча КР БШК аппаратынын аткаруучулук тартиби төмөн.

- Шайлоо мыйзамдары толугу менен калыптанган, башкача айтканда, республикалык жана жергиликтүү деңгээлде шайлоону уюштурууга жана өткөрүүгө байланыштуу айрым маселелерди адекваттуу жөнгө салган ар кандай юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын саны жетиштүү. Бирок ошол эле учурда айрым так эместиктер жана чыр-чатактар бар. Ошентип, конституциялык мыйзам бир катар тармактарда жарандардын шайлоо укуктарын жакшыраак коргоого мүмкүндүк берди. Бирок, ашыкча процедуралык жөнгө салуудан улам, шайлоо укуктарынын айрым ченемдерин коргоо экинчи планга

жылдырылды, мисалы, коомдук байкоочулардын укуктары, шайлоо босогосу менен күрөөнүн өлчөмү, үгүт иштерине байланыштуу маселелер ж.б. Алгылыктуу өзгөрүүлөрдүн катарында, өткөн жылдардан айырмаланып, БДИПЧин сунуштарын жүзөгө ашырууда, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларын эл аралык стандарттарга шайкеш келтирүү жаатында белгилүү бир динамика бар экендигин белгилей кетүүгө болот. Мисалы, 25 сунуштун ичинен 14ү эске алынды.

- Ушул шайлоолордо БШК шайлоочулардын тизмесин, референдумдун катышуучуларынын тизмесин өзгөртүү жана шайлоо дарегин электрондук форматта өзгөртүү боюнча арыздарды берүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү аркылуу жарандардын активдүү шайлоо укуктарын жүзөгө ашыруу шарттарын жакшыртуу максатында иштелип чыккан "Шайлоочулардын кабинети" кызматын иштеп чыккан. 16-июлдан 24-сентябрга чейинки мезгилде катталган шайлоочулардын саны бир кыйла көбөйгөн. Катталган шайлоочулардын санынын эң чоң өсүшү Бишкек шаарында (105859 же 27,01%), андан кийин Ош облусунда (36595 же 25,52%) жана Чүй облусунда (17294 же 3,03%) байкалууда.

- Шайлоочуларды жеткирүү жана №2 Формадагы арыздардын 496'239 кайрылуу көлөмүндөгү массалык учурлары бир эле мезгилде бир нече көйгөйлөрдү жаратып, саясий партиялардын мүмкүнчүлүктөрүнүн теңсиздигин күчөтүп, шайлоо тутумуна болгон ишенимди төмөндөтүп жатат. №2 Формага тапшырган арыздардын жалпы саны мурунку шайлоолорго салыштырмалуу кыйла көбөйгөн. Бул шайлоодо №2 Формадагы арыздардын жалпы саны 496'239, бул жалпы шайлоочулардын 14,08% түзөт. Ошентип, 2015-жылдагы парламенттик шайлоодо бул сан 297'327 же катталган шайлоочулардын 10,76% түзсө, 2017-жылдагы президенттик шайлоодо катталган 3'025'770 шайлоочуга (10,42%) 315 461 арыз берилген. Ушуга байланыштуу, саясий партиялар бул механизмди жарым-жартылай манипуляциялап, регионалдык босого 0,7% га жетип, партиянын ички "жумшак" рейтингинен өтүшү мүмкүн деген кооптонуу бар.

- Жалпысынан шайлоо алдындагы үгүт өнөктүгү атаандаштык шартында өтүп жатат. Шайлоо фонддорунун көлөмүнө карабастан, бардык саясий партиялар үгүт жүргүзүүнүн ар кандай ыкмаларын колдонушат. Басма материалдары, телекөрсөтүү / радио, интернет жана шайлоочулардын жолугушуулары узак мөөнөттүү байкоочулар тарабынан жарыяланган үгүт өнөктүгүнүн кеңири тараган ыкмасы болуп саналат.

- Бул шайлоолордо жалпыга маалымдоо каражаттары шайлоого байланыштуу актуалдуу маселелер боюнча бир топ маалыматтарды жана анализдерди сунушташат. Өткөн жылдардан айырмаланып, дебаттар КТРК жана ЭлТРде гана эмес, башка жалпыга маалымдоо каражаттарында да өтүп жатат, бул жакшы жакка өзгөрүү. Жарандар талапкерлердин тизмесине активдүү кызыгып, саясий партиялардын программаларын талкуулашат.

- Саясий партиялардын талапкерлеринин тизмеси боюнча, талапкерлердин тизмеси катталгандан кийин, ал тизмелердин сапаттык курамына өзгөртүүлөр киргизилиши мүмкүн деген маселе тынчсыздандырат. Ошентип, "Мекеним Кыргызстан" саясий партиясы Жогорку Кеңештин депутаттыгына талапкер 8 аялдын тизмесинен чыгарды. Мыйзамдардагы боштуктар партияларга жаштар, аялдар, этникалык азчылыктар жана ДМЧАлар үчүн белгиленген квоталарды аткарбоого мүмкүндүк берет. Чындыгында, саясий партиялар талапкерлердин тизмесин каттоодон мурун гана белгиленген квоталарды сактаса жетиштүү болот.

- Коомдук фонд коммерциялык эмес уюм катары дагы, анын өкүлдөрү аркылуу дагы шайлоо өнөктүгү башталгандан бери республиканын аймактык шайлоо комиссияларына шайлоо мыйзамдарын бузуу боюнча 19 арыздарды жана арыздарды каттап, тапшырган, аларды карап чыккандан кийин УШКнын айрым мүчөлөрүнө эскертүү берилген. Жалпысынан байкоочулар тарабынан окуялардын 63 формасы толтурулган.

- Узак мөөнөттүү байкоочулардын отчетторуна ылайык, үгүт иштерин жүргүзүүдө мыйзам бузуулардын эң көп кездешкен түрлөрү - паракорчулук, административдик ресурс, үгүт материалдарына зыян келтирүү, бирдей эмес мүмкүнчүлүк жана узак мөөнөттүү байкоочулардын отчеттору боюнча шайлоо алдындагы үгүт эрежелерин бузуу.

- Шайлоого даярдык көрүү жана өткөрүү жөнүндө шайлоочуларга маалымат берүү көпчүлүк райондордо онлайн режиминде жана аралаш режимде, келип түшкөн отчеттордун 78,45% ылайык жүргүзүлдү. Оң тажрыйба катары БШК жарандарга шайлоо жөнүндө маалымат берүү ишин күчөттү. Маалымат берүү менен Мамлекеттик Каттоо Кызматы/МКК жана жергиликтүү бийлик дагы алектенишет. Узак мөөнөттүү байкоочулардын көпчүлүгү БШК берген шайлоочулар жөнүндө маалыматты дээрлик бардык жагынан канааттандырууларлык жана жакшы деп баалашты.

КИРИШҮҮ

"Жалпы келишим" коомдук фонду - бул Кыргыз Республикасында ар кандай деңгээлдеги шайлоолорго байкоо жүргүзүү, жарандык билим берүү долбоорлорун ишке ашыруу жана жарандардын чечимдерди кабыл алуу процесстерине жарандардын көбүрөөк катышуусуна көмөктөшүү максатында түзүлгөн коммерциялык эмес уюм.

Фонд Шайлоого көз карандысыз байкоо жүргүзүүнүн глобалдык стандарттарынын декларациясына кошулган. Бул Ички Шайлоо Мониторлорунун Беделдүү Глобалдык Тармагынын негизги Документи (Global Network of Domestic Election Monitors). Шайлоо процессине көз карандысыз мониторинг жүргүзүү үчүн дүйнөнүн 89 өлкөсүндөгү 251 уюм аны кабыл алган.

Фонд шайлоолорго байкоо жүргүзүүнү жогорку кесиптик деңгээлде жүргүзүү үчүн көндүмдөрдү жана компетенттүүлүктү калыптандыруу жана өркүндөтүү боюнча тийиштүү тренингден өткөн байкоочулардын жалпы улуттук тармагын түздү.

«Жалпы иш» коомдук фондунун иш-аракеттери жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо, өлкөнүн туруктуу демократиялык өнүгүүсү үчүн биргелешкен иш-аракеттерди жүргүзүү, диалог аркылуу маанилүү саясий процесстерге байкоо жүргүзүү, чечимдерди кабыл алуу процесстерине катышуу жана алардын алга жылышынын ачыктыгын камсыз кылуу.

Шайлоого байкоо жүргүзүүнүн максаты - жарандарга жана шайлоо кызыкдар болгон тараптарга эл аралык стандарттарга жана улуттук мыйзамдарга шайкештигин, анын ичинде мүмкүн болгон мыйзам бузуулар, шайлоочулардын активдүүлүгү жана шайлоонун натыйжалары боюнча маалыматтарды камтыган кесипкөй, калыс жана өз убагында баа берүү.

Узак мөөнөттүү байкоо жүргүзүүнүн максаты:

- Эл аралык стандарттарга жана улуттук мыйзамдарга ылайык таза шайлоо жараянын камсыз кылуу;
- Шайлоо мыйзамдарын талдоо;
- Мыйзам бузууларды жана шайлоодогу бурмалоолордун бетин ачуу жана алар жөнүндө отчет берүү;
- Шайлоо алдындагы жана шайлоодон кийинки мезгил жөнүндө тастыкталган, өз убагында жана объективдүү маалыматтарды берүү.

Башкы кеңсеге катышкан кызматкерлер менен катар 116 узак мөөнөттүү байкоочулар даярдалды жана мониторинг жүргүзүү үчүн өлкөбүздүн бардык аймактарына жөнөтүлдү:

- бардык деңгээлдеги шайлоо комиссияларын түзүү жана иштөө (БШК, 54 АШК);
- шайлоо өнөктүктөрү;
- талапкерлерди көрсөтүү;
- шайлоочулардын тизмелери;
- АШКларда шайлоонун жыйынтыктарын чыгаруу жөнүндө.

Алардын ишин 16 регионалдык координаторлор жана юристтер колдоп, шайлоонун жүрүшүндөгү мыйзам бузуулар жана арыздар боюнча алынган маалыматтарды иштеп чыгууга көмөктөшүү милдети жүктөлгөн.

- өз убагында, кесипкөй жана калыс демократиялык шайлоонун улуттук жана эл аралык стандарттарынын сакталышы жөнүндө коомчулукка маалымдоо.

ШАЙЛОО ЖӨНҮНДӨ

Кыргыз Республикасынын Президенти өзүнүн 2020-жылдын 2-июлундагы Президент Жарлыгы менен №139 Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоону 2020-жылдын 4-октябрына, жекшемби күнүнө дайындады.

Кыргыз Республикасынын Парламентине шайлоо жалпы, бирдей жана түз шайлоо укугунун негизинде жашыруун добуш берүү менен өткөрүлөт.

Шайлоо күнүнө чейин 21 жашка чыккан жигердүү шайлоо укугу бар адамдар, эгерде аларды сот тарабынан компетенттүү¹ эмес деп табылбаса жана соттолгон же өтөлө элек соттолгондугу жок болсо, парламентке шайлана алышат.

Парламенттик шайлоо пропорционалдык тутум боюнча өткөрүлөт, анда 120 депутат 5 жылдык мөөнөткө кош шайлоо босогосу менен жалпы улуттук бирдиктүү округда партиялык тизме боюнча шайланат, башкача айтканда, жалпы республика боюнча берилген добуштардын кеминде 7% алышат. жана жети облустун ар биринде, ошондой эле Бишкек жана Ош шаарларында берилген добуштардын кеминде 0,7%. Ошондой эле, депутаттык мандат алуу үчүн саясий партия төмөнкү өкүлчүлүктү эске алышы керек:

- ✓ бир жыныстагы талапкерлердин 70% дан ашпагандыгы, мында саясий партиялар тарабынан көрсөтүлгөн аялдардын жана эркектердин талапкерлеринин тизмесиндеги артыкчылык айырмачылыгы үч позициядан ашпашы керек;

¹ Бул жерде: Кыргыз Республикасынын 2010-жылдагы конституциясы, 2011-жылдан тартып "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы. (мындан ары - Конституциялык Мыйзам), "2011-жылдагы шайлоолорду жана референдумдарды өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы

- ✓ талапкерлердин кеминде 15% ы 35 жаштан улуу эмес, ал эми алардын ичинен кеминде 5 талапкер биринчи 65 талапкердин тизмесине киргизилиши керек;
- ✓ ар кандай улуттагы талапкерлердин кеминде 15%, алардын ичинен кеминде 5 талапкер биринчи 65 талапкердин тизмесине киргизилиши керек;
- ✓ кеминде 2 талапкер - ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар жана алардын бири биринчи 50 талапкердин тизмесине киргизилиши керек.

Тизмедеги саясий партия тарабынан көрсөтүлгөн талапкерлердин жалпы саны 75тен кем эмес жана 200дөн ашык талапкер болушу мүмкүн. Шайлоонун жыйынтыгы боюнча, бир саясий партияга парламенттеги 120 орундун 65тен ашпаган мандаты берилиши мүмкүн.

Шайлоочулардын тизмесине добуш берүү күнү 18 жашка толгон жана активдүү добуш берүү укугуна ээ жана биометрикалык каттоодон өткөн Кыргыз Республикасынын бардык жарандары кирет. Шайлоочулар добуш берүүчү жайга жарактуу ID картасын алып келиши керек. Документтердин башка түрлөрү алынып салынган.

Шайлоочулардын тизмеси Калктын бирдиктүү мамлекеттик реестринин негизинде түзүлөт, анда бардык катталган жарандардын биометрикалык маалыматтары камтылган. Биометрикалык маалыматтарын тапшырбаган жарандар шайлоочулардын тизмесине киргизилбейт жана ошону менен добуш берүүгө тыюу салынат. 2020-жылдын 25-сентябрына карата биометрикалык каттоодон өткөн шайлоочулардын саны 3'523'532 жаран.

Шайлоодо шайлоочуларды аныктоо жана тактоо үчүн манжа изинин сканерлери колдонулат жана автоматтык урналар бардык участкактордо добуштарды автоматтык түрдө эсептейт. Бирок добуштарды расмий эсептөө кол менен саноонун негизинде жүргүзүлөт.

Шайлоо комиссияларынын бирдиктүү тутуму Кыргыз Республикасынын БШКсынан, Аймактык (мындан ары АШК) жана участкалык шайлоо комиссияларынан (мындан ары - УШК) турат. Республиканын административдик-аймактык бирдиктеринде жайгашкан АШКлардын жалпы саны - 54, УШКлардын жалпы саны - 2475.

Шайлоочулардын тизмесине 3'523'532 адам киргизилген, бул 2017² - жылдагы президенттик шайлоого караганда 497'762 адамга көп. Аялдар 52%, эркектер 48% түзөт. 495 миң жаран, же шайлоочулардын 12,61 пайызы

² Ошол эле жерде

биометрикалык маалыматтарын³ тапшырган эмес, ошондуктан шайлоочулардын тизмесине киргизилбейт жана добуш беришпейт.

44 саясий партия шайлоого катышуу ниетин билдирди. Талапкерлердин тизмеси 16 саясий партия катышуу үчүн катталды.

Шайлоодо эл аралык жана коомдук байкоочу катары 2020-жылдын 14-сентябрына карата Кыргыз Республикасынын БШК 5 эл аралык уюмду жана 11 коммерциялык эмес уюмду каттады. ОБСЕ / БДИПЧ Миссиясы пандемия менен байланышкан тобокелдиктерден жана ага байланыштуу кыймыл чектөөлөрүнөн улам Кыргызстандагы шайлоого байкоо жүргүзүү миссиясын чектөөгө мажбур болду.

ШАЙЛОО МЫЙЗАМДАРЫН ТАЛДОО

Шайлоо мыйзамдарын талдоо көрсөткөндөй, Кыргыз Республикасынын шайлоо мыйзамдары көзкарандысыз, динамикалуу өнүгүп келе жаткан укук тармагы болуп калыптанган. Көптөн бери Кыргыз Республикасынын шайлоо мыйзамдары эл аралык шайлоо стандарттарына ылайык жарандардын шайлоо укуктарынын корголушун камсыз кылууга умтулуунун негизинде өнүгүп келе жатат.

Парламенттик шайлоону өткөрүү үчүн негизги мыйзамдык база болуп, Конституцияны жана ушул шайлоону өткөрүүнү жөнгө салуучу конституциялык мыйзам, шайлоо комиссиялары жөнүндө мыйзам, ошондой эле башка компетенциядагы Конституциялык Мыйзамдын айрым жоболорун жөнгө салган Кыргыз Республикасынын БШКнын чечимдерин камтыган башка ченемдик укуктук актылар саналат.

Жалпысынан алганда, шайлоо мыйзамдары толугу менен түзүлдү, башкача айтканда, республикалык жана жергиликтүү деңгээлдерде шайлоону уюштурууга жана өткөрүүгө байланыштуу айрым маселелерди адекваттуу жөнгө салган ар кандай юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын саны жетиштүү. Бирок ошол эле учурда айрым так эместиктер жана чыр-чатактар бар. Ошентип, жаңы конституциялык Мыйзам бир катар тармактарда жарандардын шайлоо укуктарын жакшыраак коргоого мүмкүндүк берди. Бирок, ашыкча процедуралык жөнгө салуудан улам, шайлоо укуктарынын айрым ченемдерин коргоо экинчи планга жылдырылды, мисалы, коомдук байкоочулардын укуктары, шайлоо босогосу менен күрөөнүн өлчөмү, үгүт иштерине байланыштуу маселелер ж.б.

Эл аралык стандарттар:

³ Маалымат ресурсу <http://24.kg>

Кыргыз Республикасында шайлоо жараянынын эл аралык милдеттенмелерге жана демократиялык шайлоолордун стандарттарына, ошондой эле улуттук мыйзамдарга шайкештигин баалоо максатында, Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы шайлоону өткөрүү боюнча эл аралык институттарга чакырылган.

Алардын бири 2017-жылдын 5-сентябрында президенттик шайлоого байкоо жүргүзүү миссиясы, 15-октябрда түзүлгөн ОБСЕнин Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча бюросу (ОБСЕ / БДИПЧ) болду. 2017-жылдын 15-октябрындагы Кыргыз Республикасынын Президентин шайлоону ОБСЕнин / БДИПЧун Байкоочулар Миссиясынын Корутунду отчетунда 25 сунуш бар. Бул колдонмо юридикалык жана процесстик маселелерди камтыйт.

ОБСЕ / БДИПЧ мурунку сунуштарынан айырмаланып, БДИПЧин сунуштарын ишке ашырууда, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларын эл аралык стандарттарга шайкеш келтирүү жаатында белгилүү динамика бар:

- 14 сунуш эске алынды, анын ичинен 3 сунуш жарым-жартылай;
- 4 сунуш эске алынган жок;
- 7 сунушта процесстик маселелер каралат.

Ошентип, мисалы, эске алынган сунуштардын ичинен ОБСЕ БДИПЧнын конституциялык Мыйзамында эске алынган төмөнкү сунуштарын белгилегим келет:

- административдик ресурстарды⁴ туура эмес пайдаланууга жол берилбестиги жөнүндө 21-1-беренени киргизүү; жана 46-статьянын 5-пункту жаңы редакцияда баяндалган, ага ылайык талапкер жана анын өкүлдөрү тарабынан талапкерди шайлоо максатында ушул беренеден каралган талаптарды бузуу каттоону жокко чыгарууга негиз болуп саналат.

- 6-статьянын экинчи абзацына добуш берүүнүн купуялыгын бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган өзгөртүүлөр;

- шайлоо комиссияларынын бейтараптуулук принцибин киргизүү. №12 Сунушта майыптардын добуш берүүчү жайга кирүүсүн камсыз кылуу, добуш берүү процедураларын жүзөгө ашыруу, маалыматтык талаптар жана башкалар менен байланышкан өзгөртүүлөр киргизилген;

- шайлоого даярдануу мезгилинде аэропорттордун жана темир жол бекеттеринин аймактарында биометрикалык каттоону жүзөгө ашырууда

⁴ караңыз: Кыргыз Республикасынын 2011-жылдын 2-июлундагы "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" конституциялык Мыйзамы. № 68 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244>

калкты каттоо мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү жана Конституциялык Мыйзамдын 14-беренесинин жаңы редакциясында баяндалган.

- 62-берененин 2-бөлүгүнө "5,000,000" сандары "3,000,000" сандарына алмаштырылган өзгөртүүлөр.

- жалпыга маалымдоо каражаттарындагы маалыматтын критерийлерин белгилөө, ага ылайык, Art. Art. 22,24,26,27;

Жарым-жартылай аткарылган сунуштар:

- 13-сунуштамада, кылмыштын оордугуна карабастан, ошондой эле акыл-эс бузулуулары бар туткундардын добуш берүү укугунан ажыратуу маселесин кайра карап чыгуу сунушталат.

Конституциялык Мыйзамдын 3-беренесинин үчүнчү бөлүгү "соттун мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмү⁵ менен" деген сөздөр менен толукталды. Ошентип, сот тарабынан аракетке жөндөмсүз деп табылган же соттун мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмү менен эркиндигинен ажыратуу жайларында отурган жарандардын шайлоо, шайлануу укугу жок бойдон калууда.

- "Кыргыз Республикасынын Шайлоону жана референдумду өткөрүү боюнча шайлоо комиссиялары жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 3-беренеси 7-пункт менен толукталып, шайлоо комиссияларынын бейтараптуулук принцибин орнотту.

- Бирок: "жарандык жана сот коомчулугу сыяктуу саясий эмес топторго БШКдагы бейтараптуулукту жана плюрализмди өркүндөтүү үчүн БШКнын мүчөлөрүн дайындоо мүмкүнчүлүгүн карап чыгуу" сунушу аткарылган жок (9-сунуш).

Айрымдары аткарылган жок: "добуш берүүнүн экинчи айлампасынын так датасын белгилөө жөнүндө ойлонуу көр" (8-сунуш).

ОБСЕ/БДИПЧ Миссиясынын отчетунда, жогоруда айтылгандай, көптөгөн процедуралык сунуштар камтылгандыгын эске алуу менен, биз Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине боло турган шайлоого байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча өзүбүздү тааныштыруу үчүн, сунуштардын аткарылышына толук көз карашты карап чыгабыз.

Шайлоо босоголору:

Пропорционалдык шайлоо тутумун шайлануучу мамлекеттик органдарды түзүү практикасына киргизүү, Кыргыз Республикасынын жарандарынын белгилүү бир

⁵ караңыз: Кыргыз Республикасынын 2011-жылдын 2-июлундагы "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" конституциялык Мыйзамы. № 68 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244>

бөлүгүнүн колдоосуна ээ болгон бардык шайлоо бирикмелеринин мыйзам чыгаруучу (өкүлчүлүктүү) органда пропорционалдык түрдө өкүл болушунда. Мыйзам чыгаруучу ушул чөйрөдө жарандардын шайлоо укуктарын жана демократиялык шайлоонун натыйжасында түзүлгөн мамлекеттик бийлик органдарынын легитимдүүлүгүн талаптагыдай кепилдей турган, шайлоочулардын эркинин натыйжаларын бурмалоодон алыс болгон мындай укуктук жөнгө салууну орнотууга милдеттүү.

Шайлоо босогосун киргизүүнүн максаттарын төмөнкүдөй коюуга болот:

1. Парламенттик чечимдерди кабыл алууга, анын ичинде өкмөттү түзүүгө майда партиялардын ашыкча таасирин чектөө.
2. Депутаттык корпустун ашыкча фракциялык бытырандылыгын алдын алуу.
3. Парламенттеги бардык партиялардын натыйжалуу фракцияларга ээ болуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу.

Тосмо парламенттин ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу максатында иштелип чыккандыгына байланыштуу аргументтер эң негиздүү. Коргоочу тоскоолдукту киргизүүнүн оң жактарынан айырмаланып, бул өкүлчүлүктүн пропорционалдуулугун кандайдыр бир чектөөгө жана чындыгында жарандардын парламентке катышуу укугун чектөөгө алып келерин белгилей кетүү керек. Ашыкча бааланган тоскоолдук өкүлчүлүктүн пропорционалдуулугун чектөөнүн дагы бир терс көрүнүшүнө алып келиши мүмкүн: жалпы шайлоочулардын колдоосуна ээ болгон партиялардын мандаттарын бөлүштүрүүгө катышуудан баш тартууга байланыштуу шайлоочулардын жарымынан азы добуш берген партия мандаттардын көпчүлүгүн алат. Ошентип, парламент депутаттарынын көпчүлүгү кабыл алган чечимдер шайлоочулардын көпчүлүгүнүн эркин чагылдырбашы мүмкүн.

Укуктук көз караштан алганда, шайлоо босогосу жарандардын укуктарын олуттуу чектөө болуп саналат жана ошондуктан ал конституциялык корголгон баалуулуктарды камсыз кылуу маселесин чечүүгө мүмкүндүк берген деңгээлде гана жол берилет деп эсептесе болот. Башка сөз менен айтканда, акылга сыярлык жетиштүүлүк принцибине таянып, анын конституциялык жана укуктук максатын аткара турган босогонун ушундай өлчөмүн белгилөө керек. Чектик көлөмдүн жогорулашы ашыкча болот, анткени ал коргоо функциясын өркүндөтпөстөн, чектөөлөрдү көбөйтөт.

2020-жылдын 30-июнундагы №68 "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу "Кыргыз Республикасынын конституциялык

Мыйзамы кабыл алынганга чейин (2020-жылдын 3-июлунда күчүнө кирген), тогуз пайыздык шайлоо босогосу болгон.

Бирок, жогоруда аталган конституциялык мыйзамга ылайык, "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамында 64-берененин 1-пунктунда, 2-бөлүгүнүн 2-пунктунда, 3-бөлүгүнүн 1-пунктунда "9" деген сан "7" деген санга алмаштырылган.

Бирок ошого карабастан, биз 2015-жылдагы парламенттик шайлоонун жыйынтыгына ылайык, азыркы саясий 7% тоскоолдукту көптөгөн саясий партиялар жеңе албайт жана ошондуктан, шайлоочулардын көпчүлүгү Жогорку Кеңеште өкүлчүлүксүз калышат деп божомолдоого болот.

Эл аралык тажрыйбаны жана эл аралык бийликтин сунуштарын эске алганда, шайлоо босогосун 5% га коюу акылга сыярлык жана максатка ылайыктуу окшойт. Босогонун ушул деңгээлин парламенттин иштөө жана анын өкүлчүлүгүн камсыз кылуу талаптарынын ортосундагы акылга сыярлык компромисс деп эсептесе болот.

Бул кайсы партия болбосун шайлоочулардын пайызын алган мандаттарынын санына жакындатууга жана эсепке алынбаган добуштардын санын азайтууга мүмкүнчүлүк берет (Жогорку Кеңешке кирбей калган партияларга добуш бергендер).

Шайлоо күрөөсү:

Конституциялык Мыйзамдын 49 жана 61-статьялары шайлоо күрөөсүн, башкача айтканда, акчанын суммасын белгилейт, анын төлөнүшү шайлоого катышуу үчүн талапкерлерди каттоонун шарты болуп саналат. Талапкер шайлоодо добуштардын белгилүү бир бөлүгүн алса жана мамлекеттин менчигине өтсө, талапкерлер, саясий партиялар шайлоодо 5 пайыздан ашык добуш топтой албаса, күрөө кайтарылат.

Шайлоо күрөөсү, бир жагынан, негиздүү, анткени ал шайлоочулардын колдоосуна ээ болбогон жана "же шайлоого байланышпаган көйгөйлөрдү шайлоого катышуу жолу менен чечкен" жоопкерчиликсиз талапкерлерди "шайлоого мыйзамдуу түрдө киргизбөө үчүн колдонулат.

Бирок, шайлоо күрөөсүнүн жогорку өлчөмү (президенттикке талапкерлер үчүн мыйзамдык көрсөткүчтөн он миң эсе, саясий партиялар үчүн элүү миң эсе) парламенттик орундарга талапкерлердин санын, айрыкча чакан партиялар үчүн, ошондой эле бай демөөрчүлөрү жок талапкерлер.

Шайлоо күрөөсүнүн чоңдугу каржылык жактан коопсуз адамдар үчүн кыйла ыңгайлуу шарттарды түзүп, шайлоодо жарандардын тең укуктуулук принцибин бузушу мүмкүн.

Күрөөнүн суммасы жеңил-желпи партияларды жана талапкерлерди блоктоо үчүн жетиштүү болушу керек, бирок ошол эле учурда мыйзамдуу партияларды же талапкерлерди бюллетенге киргизбөө үчүн анчалык чоң эмес болушу керек. Төлөмдү кайтарып берүү үчүн талап кылынган чеги акылга сыярлык болушу керек. Облигациянын суммасын кошкондо, каттоо боюнча мыйзамдык жоболор өлкөдөгү экономикалык кырдаалды эске алышы керек. Шайлоо күрөөсүнүн суммасы акылга сыярлык көрүнүшү мүмкүн, бирок чындыгында бул сумма көпчүлүк жарандар үчүн экономикалык абалына байланыштуу басымдуу болушу мүмкүн.

Бул маселе боюнча экономикалык талдоо жүргүзүп, бардык шайлоо укуктук мамилелеринин субъекттерин жана экономика тармагындагы адистерди тартуу менен комиссиялык негизде чечим кабыл алууну сунуштайбыз.

Негизги өзгөрүүлөрдүн кыскача баяндамасы

Парламенттик шайлоону өткөрүүнү жөнгө салган конституциялык мыйзамга олуттуу өзгөртүүлөр жана толуктоолор 2019-жылдын 8-августунда жана 2020-жылдын⁶ 30-июнунда киргизилген.

Кыргыз Республикасынын ушул конституциялык Мыйзамы жаатында төмөнкүдөй мыйзамдык өзгөртүүлөрдү киргизди:

- 2.1. Шайлоочулардын тизмеси менен иштөөнү оптималдаштыруу:
 - 2.1.1. жарандардын шайлоо процессине катышуусун (катышуусун) жакшыртуу чаралары;
 - 2.1.2. шайлоо күнү добуш бере албаган жарандардын шайлоо участкасында жигердүү шайлоо укугун ишке ашыруу;
 - 2.1.3. чет өлкөдө убактылуу жүргөн жарандар;
- 2.2. ДМЧАлардын шайлоо укуктарын камсыз кылуу;
- 2.3. Пассивдүү шайлоо укугун ишке ашыруу:
 - 2.3.1. шайлануучу органдардын сапатын жогорулатуу максатында;
 - 2.3.2. президенттикке талапкерлерди көрсөтүү жана каттоо тартибин жөнгө салуу;
 - 2.3.3. Жогорку Кеңештин депутаттыгына талапкерлердин тизмесин каттоонун тартибин жөнгө салуу;
 - 2.3.4. приведения в соответствие с Конституцией положений о статусе депутата Жогорку Кеңеша;

⁶ караңыз: Кыргыз Республикасынын 2019-жылдын 8-августундагы "Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө" конституциялык Мыйзамы. # 116; 2020-жылдын 30-июнундагы No 68 "Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу "Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы // <http://online.toktom.kg/Toktom/106136-0>

- 2.3.4. Жогорку Кеңештин депутатынын статусу жөнүндө жоболорду Конституцияга ылайык келтирүү;
- 2.4. Коомдук байкоочулар;
- 2.5. Административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдаланууга жол берилбейт;
- 2.6. Шайлоочулар жөнүндө маалымат жана шайлоо алдындагы үгүт иштери;
- 2.7. Шайлоо өнөктүгүн каржылоо көзөмөлү жана ачык-айкындуулук:
 - 2.7.1. шайлоодо финансылык ресурстардын таасирин азайтуу;
 - 2.7.2. шайлоо фондунан чыгымдар;
 - 2.7.3. контролдук-текшерүү тобунун иши;

2.8. Шайлоо талаштары.

Андан кем эмес маанилүү өзгөртүүлөр - Бузуулар жөнүндө кодекске, Жоруктар кодексине жана Кыргыз Республикасынын⁷ Кылмыш кодексине өзгөртүүлөр киргизүү. Прокуратура жаатындагы ченемдик укуктук актылар шайлоочулардын эркин билдирүүнү бурмалаган иш-аракеттердин алдын алууга, ошондой эле шайлоо мыйзамдарын бузгандыгы үчүн жазанын сөзсүз болуусуна шарт түзүүгө багытталгандыктан.

Бул өзгөртүүлөргө: шайлоо комиссиясынын өз ыйгарым укуктарынын чегинде кабыл алынган чечимдерин жана талаптарын аткарбоо; шайлоочу тарабынан билип туруп жалган маалымат берүү; шайлоочу (референдумдун катышуучусу) тарабынан акча каражаттарын жана материалдык баалуулуктарды алуу; административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу ж.б.

Бул өзгөрүүлөрдөн биз эки жаңыланууну белгилейбиз:

- шайлоочу (референдумдун катышуучусу) тарабынан акча каражаттарын жана материалдык баалуулуктарды кабыл алуу.

Добуштарга пара берүү - талапкерлердин добуштарды алуу үчүн иштеген ыкмасынын натыйжасы жана жарандардын укуктук маданиятынын төмөндүгү. Паракорчулукка натыйжалуу каршы туруу үчүн, жарандардын өзүлөрүн тартуу, шайлоочулардын эркин бузган паракорчулуктун зыяндуу кесепеттери жөнүндө маалымат жана түшүндүрүү иш-чаралары аркылуу бул көрүнүштү коомдук айыптоо;

- административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу.

⁷ караңыз: Кыргыз Республикасынын 2020-жылдын 24-июлундагы "Шайлоо мыйзамдарынын чөйрөсүндөгү айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө" Мыйзамы. № 88 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112052?cl=ru-ru>

2016-жылдагы ОБСЕ / БДИПЧ жана Венеция комиссиясынын Шайлоо процесстеринде административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануунун алдын алуу жана чечүү боюнча биргелешкен сунуштамасына жана ОБСЕин Кыргыз Республикасынын Президентин шайлоого байкоочулар миссиясынын Корутунду отчетуна ылайык: “мыйзамдарда так жана алдын-ала божомолдоо (административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу) белгилениши керек. "Административдик ресурстарды туура эмес пайдалангандыгы" үчүн санкциялар алдын-ала каралып, колдонулушу керек.

Шайлоодо административдик ресурстун туура эмес колдонулушун жана анын таасирин алдын-алуу максатында, шайлоочулардын эркин билдирүүнү бурмалап, административдик ресурсту туура эмес пайдалангандыгы үчүн жоопкерчилик киргизилген.

ШАЙЛОО КОМИССИЯЛАРЫНЫН ИШИ

БШКнын отурумдары

Пандемия (COVID 19) шайлоого даярдануу процессине олуттуу түзөтүүлөрдү киргизди жана өзгөртүүлөрдүн бири Кыргыз Республикасынын БШКнын отурумдарын онлайн режиминде өткөрүү болду. Бул жаңылык жолугушууларды байкоо жүргүзүү жол-жобосун кыйла татаалдаштырды, анткени коомдук байкоочулар жолугушуу бөлмөсүнө киргизилген эмес жана жолугушуулар маалымат булактарында көрсөтүлбөгөн.

"Жалпы иш" коомдук фондунун коомдук байкоочулары 2020-жылдын 30-июлунан бери каттоодон өткөндүгүнө карабастан, Кыргыз Республикасынын БШКнын отурумдарына 2020-жылдын 17-августунда гана катыша алышкан, бул алардын Кыргыз Республикасынын БШКнын 4-отурумуна келбей калышына таасирин тийгизген. Бирок, 2020-жылдын 28-сентябрына карата (кошо алганда), алар буга чейин КР БШКнын 18 отурумуна катышкан.

2020-жылдын 24-августунда, № 93 токтому менен Кыргыз Республикасынын БШКсы шайлоону уюштуруу жана өткөрүү учурунда санитардык-эпидемиологиялык коопсуздукту камсыз кылуу жана жарандардын ден-соолугун COVID-19дон сактоо боюнча иш-аракеттер алгоритмдери жөнүндө чечим кабыл алды. Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлиги бул алгоритмди 2020-жылдын 7-сентябрында бекитет, ал эми коомдук байкоочулар бул көчүрмөнү 2020-жылдын 14-сентябрында⁸ гана алышат.

⁸ караңыз: Коронавирустук COVID-19 инфекциясы менен байланышкан эпидемиологиялык кырдаалга байланыштуу, Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана Референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы иштеп чыгып, Кыргыз Республикасынын БШКнын 2020-жылдын 24-августундагы чечими менен бекитилген. No 93 - 2020-жылдын 4-октябрында, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын камсыз кылуу боюнча иш-аракеттердин алгоритмдери Ошол эле учурда, Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлиги 2020-жылдын 7-сентябрындагы буйрук менен ушул Алгоритмди бекитет. No 695, бирок, "Жалпы

КР БШКнын алдындагы Фонддун коомдук байкоочулары Кыргыз Республикасынын БШКнын жыйналыштарын ыраатсыз жана күтүүсүздөн дайындоо, өз убагында билдирбөө жана белгисиз кечигүү түрүндө уюштуруудагы канааттандыралык эмес ишти белгилешет. Жыйналыштын убактысы жөнүндө маалымат берүү жана күн тартибин жарыялоо боюнча КР БШКнын жетишсиз иши, ошондой эле Фонддун суроолору жана жазуу жүзүндөгү суроо-талаптары боюнча Кыргыз Республикасынын БШК аппаратынын кызматкерлеринин аткаруучулук тартиби төмөн.

КР БШКнын төрагасы Шилдабекова Н.К. 2020-жылдын 16-сентябрында болуп өткөн коомдук байкоочулар менен Фонддун өкүлдөрү жогоруда айтылган маселелердин бардыгын көтөрүп чыгып, WhatsApp, Telegram сыяктуу социалдык тармактарда КР БШКнын бардык коомдук байкоочулары үчүн жалпы чат түзүүнү сунушташты. тезинен кабарлоо максатында, пландаштырылган айрым иш-чаралар жөнүндө билдирүүлөрдү жөнөтүү, ошондой эле коомдук байкоочуларга бир кураторду дайындоо, алар аркылуу айрым маселелерди Кыргыз Республикасынын БШКнын башка адистерине жүктөбөстөн чечүүгө болот.

Талапкерлерди көрсөтүү жана каттоо процесси белгиленген мөөнөттөргө ылайык жүрдү. 44 саясий партия шайлоого катышаары жөнүндө Кыргыз Республикасынын БШКсына билдирүү жасады. Жыйынтыгында 16 саясий партияга талапкерлердин тизмеси катталды.

Коомдук байкоочулар КР БШКнын "Кыргызстан", "Бүтүн Кыргызстан" жана "Актив" саясий партияларынын талапкерлеринин тизмесин каттоодон баш тарткан 3 учурун белгилешти. Сотторго КР БШКнын чечимдерине даттануу процессинен кийин, алгачкы эки саясий партия катталды⁹.

иш" коомдук фонду жумуш үчүн Алгоритмдин бекитилген көчүрмөсүн 2020-жылдын 14-сентябрында гана ала алган.

⁹ караңыз: 1) Кыргыз Республикасынын БШКнын 2020-жылдын 25-августундагы чечими менен. No94, мыйзамда белгиленген тартипте жана мөөнөттөрдө тиешелүү адам сунушталбагандыгына байланыштуу, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттыгына талапкерлердин тизмесин каттоого документтерди "Кыргызстан" саясий партиясына кайтарып берүү жөнүндө чечим кабыл алынган. КР БШКнын бул чечимине "Кыргызстан" саясий партиясы сот органдарына даттанган. КР Жогорку Сотунун чечими менен, КР БШКнын 2020-жылдын 25-августундагы чечими менен. No94 жокко чыгарылды. Ушуга байланыштуу, КР БШКнын 2020-жылдын 3-сентябрындагы No119 чечими менен БШК «Кыргызстан» саясий партиясы тарабынан көрсөтүлгөн КР ЖКнын депутаттыгына талапкерлердин тизмесин каттады. Бул учурда, соттун чечиминин негизинде, КР БШК "Кыргызстан" саясий партиясынан документтерди белгиленген мөөнөттөн кийин кабыл алгандыгын белгилегим келет. 2) Кыргыз Республикасынын БШКнын 2020-жылдын 3-сентябрындагы чечими. No 121, партиянын съездинде талапкерлерди көрсөтүү жана бекитүү процедурасы сакталбагандыгына байланыштуу "Бүтүн Кыргызстан" саясий партиясы тарабынан көрсөтүлгөн КР ЖКнын депутаттыгына талапкерлердин тизмесин каттоодон баш тартуу жөнүндө чечим кабыл алынды. Жана бул учурда "Бүтүн Кыргызстан" саясий партиясы КР БШКнын жогорудагы чечимине каршы сотко кайрылган. Бишкек шаарынын Административдик сотунун 2020-жылдын 9-сентябрындагы чечими менен. Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана Референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын "" Бүтүн Кыргызстан "саясий партиясы тарабынан көрсөтүлгөн Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттыгына талапкерлердин тизмесин каттоодон баш тартуу жөнүндө" 2020-жылдын 3-сентябрындагы No 121 чечими мыйзамсыз деп табылып, жокко чыгарылды. Кыргыз Республикасынын Борбордук шайлоо комиссиясынын 2020-жылдын 9-сентябрындагы No 125 чечими менен БШК "Бүтүн Кыргызстан" саясий партиясы тарабынан көрсөтүлгөн КР ЖКнын депутаттыгына талапкерлердин тизмесин каттады. Бул учурда, ошондой эле, КР БШК "Бүтүн

Шайлоо мыйзамдарын мындан ары өркүндөтүү максатында, Конституциялык Мыйзамга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү, ошондой эле КР БШКнын токтому сыяктуу ченемдик укуктук актыны колдонуу сунушталат деп эсептейбиз. Талапкерлерди каттоо боюнча ченемдерди ар кандай чечмелөөгө байланыштуу Конституциялык Мыйзамга негизделген жоболор ушул ченемдик укуктук акты менен жөнгө салынышы керек деп эсептейбиз. 2020-жылдын 9-сентябрында БШК бюллетендин текстин жана формасын бекитти.

Чет өлкөлөрдө добуш берүү

2020-жылдын 22-августунан тартып БШКнын мобилдик топтору иштей баштады, алар чет өлкөлөрдө жашаган же жайгашкан жарандарга шайлоо укуктарын жүзөгө ашырууга жардам көрсөтүшөт.

Мобилдик топтор алдыдагы парламенттик шайлоону уюштуруу, анын ичинде жарандарды шайлоочулардын тизмесине киргизүү, даректери жана чет өлкөлөрдө түзүлгөн шайлоо участкаларынын саны, жарандарды консулдук эсепке алуу жана биометрикалык каттоодон өткөрүү боюнча түшүндүрүү иштерин жүргүзүшөт.

Өлкөдөн тышкары жашаган же өлкөдө азырынча болбогон Кыргызстандын жарандарынын шайлоо мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуу максатында чет өлкөлөрдө 45 шайлоо участкалары түзүлдү, анын ичинде акыркы жылдары биринчи жолу. Россия Федерациясынын Иркутск, Сургут, Южно-Сахалинск, Якутск, ошондой эле Италия жана Францияда. Пандемиянын шартында аба каттамдары жабылгандыгына байланыштуу, мобилдик топтордун учуп кетиши учуулардын ачылышына байланыштуу уюштурулган.

Шайлоочуларды каттоо

Бул шайлоолордо БШК шайлоочулардын тизмесин өзгөртүү, референдумдун катышуучуларынын тизмесине арыздарды берүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү жана шайлоо дарегин электрондук форматта өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү аркылуу жарандардын активдүү шайлоо укугун жүзөгө ашыруу шарттарын жакшыртуу максатында иштелип чыккан **Шайлоочулар кабинетин** кызматын иштеп чыккан.

16-июлдан 24-сентябрга чейинки мезгилде катталган шайлоочулардын саны бир кыйла көбөйгөн. Катталган шайлоочулардын санынын эң чоң өсүшү Бишкек шаарында (105 859 же 27,01%), андан кийин Ош облусунда (36 595 же 25,52%) жана Чүй облусунда (17 294 же 3,03%) байкалууда.

172 шайлоо участкаларында шайлоочулардын саны 500дөн ашыкка көбөйгөн. Алардын 87 участок Бишкек шаарында, 24 шайлоо участкасы Чүй облусунда, 19 Жалал-Абад облусунда, 18 Ош шаарында жана 14 Ош облусунда. Ушул шайлоо участкаларынын 18инде катталган шайлоочулардын саны 1500дөн ашуунга көбөйгөн. Алардын 14ү Бишкек шаарында жайгашкан.

Мындан тышкары, №2-Форма аркылуу катталган шайлоочулардын саны жана ар бир шайлоо участкасында биометрикалык тутум аркылуу ийгиликтүү катталган шайлоочулардын жалпы саны жөнүндө маалыматтардын жоктугунан, №2-Форманын шайлоо процессине болгон таасирин баалоо мүмкүн эмес.

№2-Формага тапшырган арыздардын жалпы саны мурунку шайлоолорго салыштырмалуу кыйла көбөйгөн. Бул шайлоодо 2-формадагы арыздардын жалпы саны 496 239, бул жалпы шайлоочулардын 14,08% түзөт. Ошентип, 2015-жылдагы парламенттик шайлоодо бул сан 297 327 же катталган шайлоочулардын 10,76% түзсө, 2017-жылдагы президенттик шайлоодо катталган 3 025 770 шайлоочуга (10,42%) 315 461 арыз берилген. Ушуга байланыштуу, саясий партиялар бул механизмди жарым-жартылай иштетиши мүмкүн деген кооптонуулар бар.

Биометрикалык каттоодон өткөн шайлоочулардын жаңы шайлоо дареги боюнча (№2-Форма) добуш берүү ниетин билдирип арыз бергендердин саны ушунчалык көптүгүнөн тынчсызданууну жаратат. №2 Форма боюнча эң көп арыз Бишкек шаарында (146'248), Чүй облусунда (112'602), Жалал-Абадда (58'059) жана Ошто (56'239) жана Ош шаарына (50'110) келип түшкөн. АШКлар боюнча, №2-Форма боюнча эң көп арыз Бишкектин төрт районунда тең толтурулган (Бишкек шаарынын Ленин району – 45'376, Свердлов району – 41'313, Бишкек шаарынын Биринчи Май району -31'226, Октябрь району Бишкек – 28'333) Ош шаарында (50'110), Кара-Суу (31'559), Аламүдүн (26'079), Сокулук (23'639) жана Сузакта (21'206).

Регион	Катталган шайлоочулардын саны	№2-Форма дагы арыздардын саны	% Шайлоочулардын санына карата №2-форма	2-формага арыздардын жалпы санына карата 2-форманын %
БИШКЕК ш.	497692	146248	29,38	29,47
ОШ ш.	179972	50110	27,84	10,09
БАТКЕНСКАЯ ОБЛАСТИ	284265	6757	2,37	1,36
ДЖАЛАЛ-АБАДСКАЯ ОБЛАСТИ	643774	58059	9,01	11,69
НАРЫНСКАЯ ОБЛАСТИ	176202	15795	8,96	3,18
ОШСКАЯ ОБЛАСТИ	682603	56239	8,23	11,33
ТАЛАССКАЯ ОБЛАСТИ	149011	17155	11,51	3,45
ЧУЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	586664	112602	19,19	22,69

ЫСЫК-КУЛЬСКАЯ ОБЛАСТИ	290769	13951	4,798	2,81
МИД КР	32580	4794	14,715	0,96
Шайлоочулар кабинети кызматы		14529		2,92

Өлкөдөгү 75 УШКга 2-форма аркылуу добуш берүү үчүн 1000ден ашык арыз келип түшкөн, анын 35и Бишкек шаарында, 15и Чүй облусунда, 13ү Ош облусунда, бсы Жалал-Абад облусунда, 3ү Талас жана Ош облустарында. Төмөнкү таблицада көрсөтүлгөндөй:

Регион	АШК саны:	Регион	АШК саны:
БИШКЕК ш.	35	ОШСКАЯ ОБЛ.	3
ЛЕНИН РАЙОНУ	14	КАРА-СУУЙСКАЯ АШК	2
ОКТАБР РАЙОНУ	2	НООКАТСКАЯ АШК	1
ПЕРВОМАЙ РАЙОНУ	8	ТАЛАС АШК	3
СВЕРДЛОВ РАЙОНУ	11	ТАЛАС ШААРД.АШК	3
ОШ Г.	13	ЧҮЙ ОБЛ.	15
ОШСКАЯ АШК	13	АЛАМЕДИН АШК	6
ДЖАЛАЛ-АБАД ОБЛ.	6	ПАНФИЛОВ АШК	4
ЖАЛАЛ-АБАДСКАЯ АШК	3	СОКУЛУК АШК	2
НООКЕНСКАЯ АШК	1	ЫСЫК-АТА АШК	3
СУЗАКСКАЯ АШК	2		

№2 Форма тигил же бул себептерден улам мурда добуш берген шайлоо участкаларында добуш бере албаган жарандарга ыңгайлуу болушу үчүн арналган. №2 Формасын киргизүүнүн максаты - шайлоочуларды добуш берүү процессине мүмкүн болушунча кеңири киргизүү. БШК №2 Форма толтурган шайлоочулар үчүн милдеттүү биометрикалык идентификацияны киргизди. Кыска мөөнөттүн ичинде, шайлоо босогосунан өтүү үчүн, айрым саясий партиялар шайлоочуларды системалуу ташууну уюштургандыгын, бул саясий партиялардын мүмкүнчүлүктөрүнүн теңсиздигин жогорулатып, шайлоо тутумуна болгон ишенимди төмөндөтүп жаткандыгын биз өкүнүч менен белгилейбиз.

Байкоочулар шайлоочулардын тизмесин тактоонун акыркы күндөрүндө жаңы көйгөй жаралгандыгын белгилешүүдө. Айрым шайлоочулар үчүн участкалык шайлоо комиссиялары шайлоочулардын тизмеси 2500 шайлоочунун максималдуу өлчөмүнө жеткендигин шылтоолоп, №2 Форманы толтуруудан баш тартышты. Мындай учурлар Бишкек шаарында жана Чүй облусунда болгон.

Бюллетен

Бардыгы болуп 3523532 бюллетень даярдалган. Мындан тышкары, 5928 бюллетендер Брайл шрифти менен чыгарылган.

2020-жылдын 24-сентябрында, Учкун имаратында, даярдалган бюллетендерди кабыл алуу жана Жалал-Абад, Ош, Баткен, Нарын, Ысык-Көл, Талас жана Чүй облустарынын аймактык шайлоо комиссияларына өткөрүп берүү актысына кол коюу аземи болуп өттү. Байкоочулар бул процессти байкоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту.

АШКнын ишмердүүлүгү

Көпчүлүк АШКлар шайлоо мыйзамдарынын талаптарына ылайык түзүлөт, деп белгиленген 92,76% шайлоочулардын узак мөөнөттүү отчетторунда. Ноокен, Жети-Өгүз, Каракол, Москва, Бишкек, Ак-Суу АШКлары шайлоо мыйзамдарынын талаптарына ылайык түзүлгөн эмес, акыркы эки АШКда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлчүлүгү бузулган, башка учурларда саясий партиялардын өкүлчүлүгү.

Келип түшкөн отчеттордун 74,14% га ылайык, АШКнын төрагаларынын көпчүлүк кызмат орундары эркектерге таандык. АШКларда катчылардын кызмат орундарын негизинен аялдар ээлешет, отчеттордун 73,28%не ылайык.

Отчеттук мезгил ичинде АШКлар 352 жыйын өткөрүштү. Көпчүлүк АШКлар өз отурумдарын кадимки режимде өткөрүшөт (оффлайн режиминде) алынган отчеттордун 76,86%. Кворум келип түшкөн отчеттордун 98,44% ылайык аткарылды.

СИЗДЕРДИН АЙМАКТА АШКНЫН ЖЫЙЫНЫ КАНДАЙ ӨТТҮ?

Алынган отчетторго караганда 76,86% көпчүлүк АШКлар өз отурумдарын кадимки режимде өткөрүшөт (оффлайн режиминде).

АШКларда коомдук байкоочуларды каттоо

Республиканын аймактык шайлоо комиссияларындагы коомдук байкоочулар шайлоо мыйзамдарынын ченемдерин коомдук байкоочуларды каттоо боюнча жолугушууларды өткөрүү зарылдыгы боюнча бирдиктүү чечмелөө жоктугун белгилешет. Ошондой эле Фонддун коомдук байкоочуларынын күбөлүктөрүн алууда кыйынчылыктар болду. Фонддун 109¹⁰ узак мөөнөттүү байкоочуларынын 81и гана 20-сентябрга карата сертификаттарды алышты.

Covid19га байланыштуу социалдык аралык жана саламаттык сактоо стандарттарын сактоо¹⁹

Социалдык алыстоо 63,93% га жана жарым-жартылай отчеттордун 20% га ылайык байкалган. Көпчүлүк учурларда маска кийүү толугу менен же жарым-

¹⁰ Коомдук фонддун 116 узак мөөнөттүү байкоочуларынын 109у бир комиссиядагы коомдук байкоочулардын сан чектөөсүнө байланыштуу күбөлүк алышы керек.

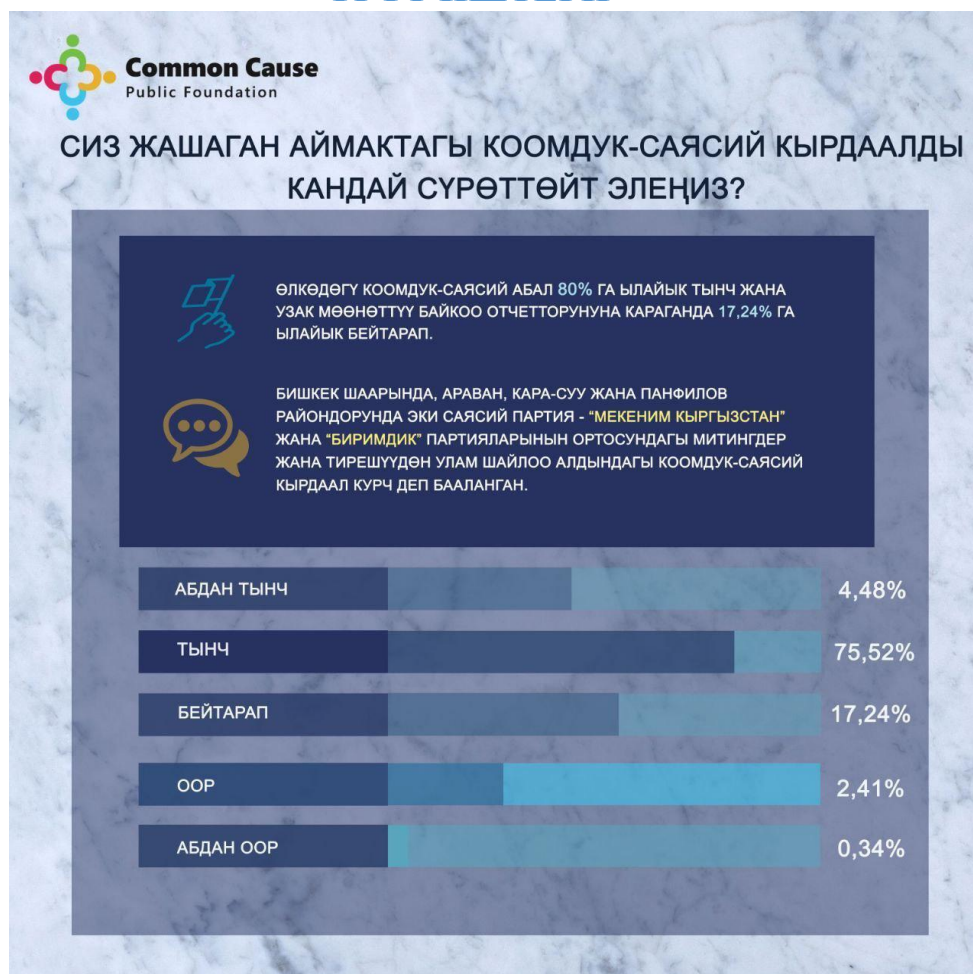
жартылай байкалган (тиешелүүлүгүнө жараша 51,64% жана 36,89%). Жылуулук чагылдыруу температурасын текшерүү көбүнчө отчеттордун 51,64% ылайык жүргүзүлгөн эмес.

УШКнын ишмердүүлүгү

УШКлардын жалпы саны башында 2462 болсо, анын 42си республиканын чегинен тышкары жерлерде. Кийинчерээк республиканын чегинен тышкары дагы 3 УШК ачылган. 2020-жылдын 2-сентябрына карата Ош шаарында кошумча 10 УШК ачылды. 2020-жылдын 14-сентябрына карата УШКлардын саны 2475. Айрым АШКлардын жана УШКлардын даректери мезгил-мезгили менен алмашып турары белгиленди. УШКлардын жалпы саны 2017-жылдагы¹¹ президенттик шайлоого салыштырмалуу 99га көбөйгөн.

Шайлоочулардын тизмеси боюнча Фонддун коомдук байкоочулары tizme.gov.kg мамлекеттик порталына жайгаштыруу жана шайлоочулардын ар бир шайлоо участогу, район, шаар үчүн түзүлгөн алдын ала жана көзөмөлдөөчү тизмесин илип коюу белгиленген мөөнөттөргө ылайык жүргүзүлгөндүгүн белгилешет.

САЯСИЙ ПАРТИЯЛАР ЖАНА ШАЙЛОО АЛДЫНДАГЫ ҮГҮТ ИШТЕРИ

¹¹ Кыргыз Республикасынын БШКнын расмий сайты// <https://tizme.gov.kg>

өнөктүгүнүн эрежелерин бузуу. Келип түшкөн отчетторго ылайык, "Биримдик" (42 отчет), "Мекеним Кыргызстан" (13 отчет) жана "Кыргызстан" (4 отчет) сыяктуу партиялар административдик ресурстардын бир түрүн - баш ийген адамдарды тартуу же башка кызматтык көз карандылыкка тартуу, талапкерди көрсөтүүгө жана (же) шайлоого көмөктөшкөн иш-чараларды жүзөгө ашыруу үчүн мамлекеттик же муниципалдык кызматкерлер, мамлекеттик же муниципалдык билим берүү уюмдарынын жана саламаттыкты сактоо мекемелеринин кызматкерлери. Ошондой эле, узак мөөнөттүү байкоочулардын 62 отчету "Мекеним Кыргызстан" партиясы добуштарды сатып алгандыгы жана "Биримдик" партиясы жөнүндө 51 отчетто көрсөтүлгөн.

Муну 2020-жылдын 7-сентябрынан 15-сентябрына чейин «Жалпы Иш» Фонду жүргүзгөн жалпы улуттук телефон сурамжылоосу дагы тастыктады. Ошентип, респонденттердин 21% административдик ресурстарды үгүт өнөктүгү учурунда, 35% добуш сатып алуу жөнүндө уккан. Ошол эле учурда, уккандардын арасында 37% "алар акча үчүн белгилүү бир партияга добуш берүүнү суранышкан" деп белгилешти.

Каттоо учурунда "Кыргызстан", "Бүтүн Кыргызстан" жана "Актив" саясий партияларынан үч арыз келип түшкөн. Алгачкы эки учурда, талапкерлерди көрсөтүү үчүн саясий партиялардын курултайларын өткөрүүгө байланыштуу мыйзамдарда так эместиктин айынан талаштуу жагдайлар келип чыккан. Иш жүзүндө мыйзамдарда бул процесстин минималдуу талаптары дагы камтылбайт, бул сөзсүз түрдө тараптардын өз ара талаш-тартыштарына алып келет, андан кийин БШКга арыздар жана билдирүүлөр түрүндө жол-жоболоштурулат. Үчүнчү учурда, Актив партиясы мыйзамга ылайык шайлоо күрөөсүн берген эмес жана катталган эмес.

4-сентябрда, үгүт иштери башталган күнү, Борбордук шайлоо комиссиясында (Кыргыз Республикасынын БШК) 2020-жылдын 4-октябрына белгиленген Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоого катышуу үчүн 13 саясий партиянын ортосунда. Саясий партиялар социалдык тармактардын күчүн оппоненттерине каршы курал катары колдонбоого, туура эмес маалымат таратпоого, бири-бирине карата жек көрүү сөздөрүн колдонбоого жана социалдык медиада саясий жарнактарды жайгаштыруу үчүн муляждарды колдонбоого макул болушту.

Саясий партиялар өлкө боюнча 600дөн ашуун штаб ачты. Эң көп штабды "Мекеним Кыргызстан", "Биримдик", "Кыргызстан" жана "Ата-Мекен" сыяктуу партиялар ачкан.

Шайлоо алдындагы үгүт иштери башталгандан кийин, саясий партиялардын шайлоочулар менен жолугушуусу салттуу оффлайн форматына ээ болду. БШК саясий партияларга онлайн үгүт иштерин жүргүзүү үчүн шайлоочулар менен

массалык жолугушууларды өткөрүүдөн баш тартууну сунуш кылды, бирок Конституциялык Мыйзамда мындай чектөө каралган эмес жана байкоо көрсөткөндөй, шайлоого катышкан көпчүлүк саясий партиялар салтка айланган үгүт ыкмаларынан толугу менен баш тартууга даяр эмес. Ошол эле учурда, саясий партиялар үгүт иштерин жүргүзүүдө социалдык тармактарды активдүү колдонушат.

Байкоо көрсөткөндөй, дээрлик бардык саясий партиялар аймактарда штабдарын ачып, шайлоочулар менен жолугушууларды өткөрүп жатышат. Эң көп штаб шайлоочулардын саны жогору болгон аймактарда иштейт. Булар Мекеним Кыргызстан, Биримдик, Кыргызстан, Бир Бол, Ата-Мекен жана Республиканын штабдары. Жалпысынан, саясий партиялар өлкө боюнча 600дөн ашуун штаб ачты.

Бардык катталган саясий партиялар программаларын БШКга тапшырышты, алар БШКнын веб-порталына жана талапкерлердин тизмелерине белгиленген мөөнөттө жайгаштырылды. Көпчүлүк саясий партиялар негизинен саясий партиялардын талапкерлерин чагылдырган чоң жарнак такталарын илишет, башкача айтканда, талапкерлердин инсандыгына басым жасалат. Бул шайлоолордо саясий партиялар шайлоо фондунун көлөмүнө карабастан ар кандай үгүт иштерин жүргүзүшөт, бирок үгүт иштери башталганга чейин эле коронавирус пандемиясына жана ушул түрүнө байланыштуу интернетти жана социалдык тармактарды колдонуу кыйла көбөйгөнүн белгилей кетүүгө болот.

Саясий партиялардын талапкерлеринин тизмеси боюнча, талапкерлердин тизмеси каттоодон өткөндөн кийин, бул тизмелердин сапаттык курамына өзгөртүү киргизилиши мүмкүн экендиги тынчсыздандырат. Ошентип, "Мекеним Кыргызстан" саясий партиясы Жогорку Кеңештин депутаттыгына талапкер 8 аялдын тизмесинен чыгарды. Мыйзамдардагы боштуктар партияларга жаштар, аялдар, этникалык азчылыктар жана ДМЧАлар үчүн белгиленген квоталарды аткарбоого мүмкүндүк берет. Чындыгында, саясий партиялар талапкерлердин тизмесин каттоодон мурун гана белгиленген квоталарды сактаса жетиштүү болот.

ШАЙЛООЧУЛАРДЫ МААЛЫМДОО

Шайлоого даярдык көрүү жана өткөрүү жөнүндө шайлоочуларга маалымат берүү көпчүлүк райондордо онлайн режиминде жана аралаш режимде, келип түшкөн отчеттордун 78,45% ылайык жүргүзүлдү. Оң тажрыйба катары БШК жарандарга шайлоо жөнүндө маалымат берүү ишин күчөттү. Маалымат берүү менен МКК жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары дагы алектенишет. Узак мөөнөттүү байкоочулардын көпчүлүгү БШК берген шайлоочулар жөнүндө маалыматты дээрлик бардык жагынан канааттандыралык жана жакшы деп баалашты.

Бул шайлоолордо жалпыга маалымдоо каражаттары учурдагы шайлоо маселелери боюнча бир топ маалыматтарды жана анализдерди сунушташат. Дебаттар мурдагы жылдардан айырмаланып, бир гана КТРК жана ЭлТРде эмес, башка маалымат каражаттарында өтүп жатат, бул жакшы жакка өзгөрүү. Жарандар талапкерлердин тизмесине активдүү кызыгып, саясий партиялардын программаларын талкуулашат.

Кыргыз Республикасынын БШКсы, ПРООНдун колдоосу менен, бүткүл республика боюнча шайлоо процессинин катышуучулары үчүн окутуу семинарларын өткөрөт. Мындай семинарлар саясий партиялар үчүн финансылык отчеттуулук, чет өлкөдөгү эмгек мигранттары үчүн каттоо маселелери боюнча, саясий партиялардын чыгымдарына мониторинг жүргүзүү боюнча коомдук байкоочулар, маалымат каражаттары үчүн өткөрүлдү.

Шайлоо комиссиялары жөнүндө мыйзамга ылайык, Кыргыз Республикасынын БШКсы жарандардын, шайлоочулардын укуктук маданиятын жогорулатуу, шайлоо комиссияларынын мүчөлөрүн жана шайлоо процессинин башка катышуучуларын окутуу, уюштуруу, координациялоо жана камсыз кылуу максатында Жарандык билим берүү жана шайлоо технологиялары борборун түздү. Бирок, бул Борбор толугунан иштей элек.

Шайлоочуларга билим берүүнүн алкагында, КР БШК добуш берүү күнүнүн тартиби жана жол-жоболору, добуш берүүчү жайларга коюлуучу талаптар, COVID-19га байланыштуу санитардык-эпидемиологиялык чаралардын сакталышы жана башкалар, ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын добуш берүүсүнө байланыштуу бир катар маалыматтык роликтерди чыгарды.

БШК шайлоочулар жөнүндө маалымат порталын ишке киргизди <https://talapker.shailoo.gov> анда биринчи жолу шайлоочу саясий партиялардын программаларын, талапкерлердин тизмесин жана түшкөн жана кеткен чыгымдардын каржылык отчетун таба алат.

Ошондой эле БШК шайлоо маселелерине жана процедураларына: биометрикалык каттоо, консулдук каттоодон өтүү, шайлоочулардын тизмесине жана шайлоо участкаларына киргизүү ж.б.у.с. боюнча республиканын чегинен тышкары жашаган кыргыз жарандарын шайлоо процесстерине кеңири тартуу үчүн Call-борборун уюштурду. Call-борбордун ишеним телефону Казакстанда жана Россияда жашаган кыргызстандыктар үчүн жеткиликтүү болгон. Колл-борбордо мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын иштөөсүнө шарттар түзүлдү.

2020-жылдын¹² 21-августунан 4-сентябрына чейин «Жалпы Иш» Фонду тарабынан «2020-жылдын 4-октябрында боло турган парламенттик шайлоого карата жарандардын көз карашы» аттуу коомдук пикирди сурамжылоо жүргүзүлүп, анын жыйынтыгы жарандардын 60% дан ашыгы кырдаалга карабастан, 4-октябрда келип добуш берүүгө даяр экендигин көрсөттү. Коронавирус менен. 14% эпидемиологиялык кырдаалга жараша чечим кабыл алат. Респонденттердин 11% ден-соолугуна байланыштуу добуш бербейбиз деп жооп беришкен.

Сурамжылоонун жүрүшүндө, жарандардын паракорчулукка жана административдик ресурстарга байланыштуу мыйзамдардагы жаңы өзгөрүүлөр жөнүндө маалымдуулугу жана жарандардын көз карашы боюнча бул мыйзам бузууларды колдонуу мүмкүнчүлүктөрү сыяктуу көрсөткүчтөр өлчөндү. Респонденттердин 90% мыйзамга киргизилген жаңы өзгөртүүлөргө ылайык, добуш сатып алуу кылмыш деп билээрин билдиришти. 38% добуш берүүдө пара алуу ыктымалдыгы жогору, 27% өтө жогору деп баалашкан. Респонденттердин 57% мыйзамдарга киргизилген жаңы өзгөртүүлөргө ылайык, административдик ресурстарды колдонуу кылмыш экендигин билишет. 33% шайлоо учурунда административдик ресурстарды колдонуу мүмкүнчүлүгүн жогору деп, 14% өтө жогору деп баалашкан.

Сурамжылоонун маалыматтары, ошондой эле жарандарды шайлоо алдындагы жумаларда добуш берүү укуктары, добуш берүүнүн жол-жоболору жана шайлоо күнүндөгү алдын-алуу чаралары менен байланышкан темаларда түшүндүрүү иштерин жүргүзүү зарылдыгын белгилейт. Ошентип, жарандардын 55% шайлоочулардын тизмесиндеги текшерүү процесси жөнүндө билишпейт, респонденттердин 53% пандемия учурунда добуш берүү процедуралары жөнүндө кабардар эместигин белгилешти жана 50% шайлоо укугу жөнүндө маалымат алышкан жок.

БУЗУЛУУЛАР ЖАНА ДАТТАНУУЛАР

Даттанууларды жана арыздарды кароонун негизги ченемдик укуктук актыларынын бири болуп Конституциялык Мыйзам жана КР БШКнын даттанууларды жана арыздарды¹³ кароо боюнча жоболору саналат.

¹² Отчеттун толук версиясы веб-сайтта кыргыз, орус жана англис тилдеринде жеткиликтүү:

<http://commoncause.kg>

¹³ Караңыз: БШКнын 2017-жылдын 7-июлундагы Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча токтому менен бекитилген, Кыргыз Республикасында шайлоо жана референдум өткөрүү учурунда шайлоо комиссияларынын шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка субъекттеринин (катышуучуларынын) арыздарын (даттанууларын) кароонун тартиби жөнүндө жобо. №212, КР БШКнын 2020-жылдын 22-январындагы токтомунун редакциясына ылайык. №12; Кыргыз Республикасынын БШКнын 2017-жылдын 10-июлундагы №217 буйругу менен, Кыргыз Республикасында шайлоо жана референдум өткөрүү учурунда шайлоочулардын жана шайлоо процессинин башка субъекттеринин арыздарын жана даттанууларын кароо боюнча жумушчу топ жөнүндө жобо жана Кыргыз Республикасынын БШКнын 2020-жылдын 4-февралындагы дагы бир токтому бекитилген. №33 тез жардам координациялык тобунун (ТЖКТ) ишинин тартиби жөнүндө жобону бекитти.

Шайлоо мыйзамдарына ылайык арыздар, жана шайлоочулардан даттануулар, саясий партиялар жана талапкерлер, алардын ишенимдүү адамдары, коммерциялык эмес уюмдар, алардын өкүлдөрү жана байкоочулар тарабынан берилиши мүмкүн, бирок талапкерлер, саясий партиялар жана алардын ишенимдүү адамдары гана добуш берүүнүн жыйынтыктарынын жана шайлоонун натыйжаларынын белгиленишине каршы даттана алышат. Иш-аракетке (аракетсиздикке) же кабыл алынган чечимдерге жогору турган шайлоо комиссияларына, ал эми КР БШКнын үстүнөн биринчи инстанциядагы сотко даттанууга болот, анын чечими боюнча Жогорку сотко дагы даттанылышы мүмкүн.

Шайлоону даярдоого жана өткөрүүгө байланыштуу арыздар, мыйзамга ылайык, ички иштер органдарына жана прокуратурага берилиши мүмкүн.

КР БШК БШКнын мүчөлөрү жана кызматкерлеринен турган Даттануулар боюнча Жумушчу топ түздү, ал арыздарды карайт жана аларды чечүү боюнча сунуштарды берет, андан кийин расмий түрдө БШКнын отурумунда каралат.

В целях оперативного реагирования и незамедлительного принятия мер по сообщениям о нарушениях избирательного законодательства создана координационная группа оперативного реагирования (КГОР ЦИК КР) в которую вошли члены ЦИК и представители правоохранительных органов (МВД, ГКНБ и Прокуратура).

Шайлоо мыйзамдарынын бузулгандыгы жөнүндө билдирүүлөргө ыкчам жооп кайтаруу жана токтоосуз чара көрүү максатында БШКнын мүчөлөрү жана укук коргоо органдарынын (Ички иштер министрлиги, УКМК жана Прокуратура) өкүлдөрү кирген ыкчам жооп кайтаруучу координациялык топ түзүлдү.

Бардык даттануулар, арыздар жана кайрылуулар КР БШКнын онлайн реестрине жөнөтүлөт. 2020-жылдын 20-сентябрына карата расмий маалыматтар боюнча үч негизги реестр бар: 1) арыздар жана арыздар; 2) кайрылуулар; 3) КР БШК БШКга келип түшкөн кайрылуулардын реестри. Келип түшкөн арыздардын жалпы саны 78, арыздар 435 жана КР БШКнын БШКга келип түшкөн арыздар - 46. АШКлардагы арыздардын жалпы саны 102ни түздү.

Шайлоо комиссиялары тарабынан кабыл алынган аракеттерге (аракетсиздикке) же чечимдерге, ошондой эле укук коргоо органдарына жиберилген даттанууларга байланыштуу коомдук байкоочулардын чектөөлөрүнө байланыштуу, коомдук фонд, коммерциялык эмес уюм катары, ошондой эле шайлоо өнөктүгү башталган учурдан тартып, анын өкүлдөрү аркылуу аймактык шайлоо өткөрүлүп берилген Республиканын Комиссиясы шайлоо мыйзамдарын бузуу боюнча 19 арыздануу жана билдирүү менен кайрылды, аларды кароонун жыйынтыгында УШКнын айрым мүчөлөрүнө эскертүү берилди.

26-августтан тартып ушул мезгилге чейин, шайлоо өнөктүгүндөгү узак мөөнөттүү байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыгында, "Жалпы иш" коомдук бирикмесинин коомдук байкоочулары республика боюнча шайлоо процесстеринин 63кө жакын мыйзам бузууларын белгилешти.

Бир учурда коомдук байкоочунун укуктары бузулган, ал эми сегиз учурда УШКдагы шайлоочулардын тизмесинин саны 2500дөн ашкан, бул Шайлоо жөнүндө конституциялык Мыйзамда каралган. Бир учурда, шайлоочу туура эмес даректе шайлоочулардын тизмесине киргизилген.

Беш учурда УШКлар шайлоо процессинин катышуучулары үчүн жабык экендиги аныкталды, бул Кыргыз Республикасынын "Шайлоо комиссиялары жөнүндө" Мыйзамын бузуу болуп саналат.

Мындан тышкары, бир учурда саясий партиялардын биринин үгүт өнөктүгүндө тынчтык чогулуштары жөнүндө мыйзамдардын ченемдери бузулуп, ал жыйындын катышуучуларынын ортосунда массалык мушташка чейин жеткен. 2020-жылдын 24-сентябрында БШКда Тез чара көрүү боюнча координациялык топтун отурумунда кароонун натыйжалары боюнча, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин маалыматын угуп, БШК "Мекеним Кыргызстан" жана "Биримдик" саясий партияларынан талапкерлерди каттоону жокко чыгаруу жөнүндө чечим кабыл алды.

23 учурда, шайлоо жараянынын катышуучулары Кодекстин мыйзам бузуулар жөнүндө бир нече жоболорун бузушкан, көпчүлүк учурларда саясий партиялар шайлоо алдындагы үгүт иштерин сакташкан эмес, 4 учурда коомдук байкоочулар үгүт материалдарына зыян келтиргендигин жана бир учурда шайлоо катышуучусуна бирдей мүмкүнчүлүк берилбегендиги жана кара пиар белгиленген. саясий партиядан талапкерге карата.

6 учурда, Фонддун коомдук байкоочулары саясий партиялардын өкүлдөрү жана талапкерлер тарабынан административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалангандыгын белгилешти, бул шайлоо мыйзамдарын бузгандык жана мындай жосунсуз Жоруктар Кодексинде каралган.

Мындан тышкары, коомдук байкоочулар массалык маалымат каражаттарындагы жана интернет сайттарындагы ар кандай булактарда айрым саясий партиялардын өкүлдөрү шайлоочуларга пара берүү боюнча иш-аракеттерди жасашкандыгы, бул кылмыш жоопкерчилигине тартылгандыгы боюнча жайылган 13 учурга байкоо жүргүзүштү. Бир учурда, Фонддун байкоочусу пара алгандыгын каттап, тиешелүү органдарга арыз жазган, учурда бул факт боюнча сотко чейинки тергөө амалдары жүрүп жатат.

Коомдук байкоочулар мындан ары Форма-№2 боюнча массалык каттоодон өткөрүү үчүн шайлоо участокторуна шайлоочуларды алып келген учурлар көп

болгонун белгилей кеткибиз келет. Шайлоо мыйзамдары шайлоочуларга өзүлөрүнүн каалоосу боюнча шайлоо даректерин өзгөртүүгө мүмкүндүк бергендиктен, саясий партиялар мыйзамда ушул норманы колдонушат жана материалдык сыйлык үчүн, алардын добуш алуу максаттарын чечүүгө аракет кылышат.

Ушуга байланыштуу, Фонддун аймактык юристтери Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын жана прокуратурасынын райондук бөлүмдөрүнө шайлоо мыйзамдарын бузуу фактылары, тактап айтканда, административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу, добуштарды сатып алуу, шайлоочулардын тизмесинен ашып кеткен фактылар боюнча УШКларды текшерүү өтүнүчү менен No2 формага кайрылышты. Бул кайрылуулар прокуратурада катталып, учурда укуктук баа берүү үчүн текшерүү жүрүп жатат.

Узак мөөнөттүү байкоочулардан келип чыккан окуяларга жооп иретинде Фонддун аймактык юристтери АШКларга 19 кайрылуу жана билдирүү жөнөтүштү, анын ичинен 7 шайлоочулардын тизмесин ашырып жибергендиги үчүн, 8 шайлоо алдындагы үгүттү бузгандыгы үчүн, 2 шайлоо алдындагы үгүт материалдарын бузгандыгы үчүн, 1 добуш сатып алуу боюнча жана 1 административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалангандыгы үчүн.

Узак мөөнөттүү байкоочулардын кайрылууларын кароонун натыйжалары боюнча АШКлар шайлоо өнөктүгүнүн катышуучуларына, тактап айтканда, саясий партиялардын өкүлдөрүнө жана УШКнын төрагаларына мыйзам бузууларды четтетүү менен 8 жолу эскертүү берди. Узак мөөнөттүү байкоочулардан келип чыккан окуяларга жооп иретинде Фонддун аймактык юристтери АШКларга 19 кайрылуу жана билдирүү жөнөтүштү, анын ичинен 7 шайлоочулардын тизмесин ашырып жибергендиги үчүн, 8 шайлоо алдындагы үгүттү бузгандыгы үчүн, 2 шайлоо алдындагы үгүт материалдарын бузгандыгы үчүн, 1 добуш сатып алуу боюнча жана 1 административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалангандыгы үчүн. Узак мөөнөттүү байкоочулардын кайрылууларын кароонун натыйжалары боюнча АШКлар шайлоо өнөктүгүнүн катышуучуларына, тактап айтканда, саясий партиялардын өкүлдөрүнө жана УШКнын төрагаларына мыйзам бузууларды четтетүү менен 8 жолу эскертүү берди. Үч учурда АШКлар шайлоо мыйзамдарынын бузулгандыгын тапкан жок. Ошондой эле, эки учурда, саясий партиялар үгүт материалдарына зыян келтиргендиги үчүн эки тарапка тең талаптарын билдиришкен жок. Дагы төрт учурда, мыйзам бузуулар шайлоо алдындагы үгүтчүлөр тарабынан АШКнын чечимдеринен кийин четтетилген (техникалык мыйзам бузуулар жана басмакананын үгүт материалдарын даярдоодогу катасы). Эки учурда, укук коргоо органдары тарабынан административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу жана добуш сатып алуу беренелери боюнча сотко чейинки тергөө амалдары жүрүп жатат.

Бул маалыматты текшерүү үчүн Коомдук фонд шайлоочулардын тизмесин №2 форма боюнча текшерүү максатында райондук жана облустук прокуратурага, Бишкек шаарынын прокуратурасына, ошондой эле Башкы прокуратурага жогорудагы фактылар боюнча 7 арыз жөнөткөн. Фонддун коомдук байкоочулары, ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттарында кеңири чагылдырылган басылмалар жүргүзгөн байкоо боюнча, Бишкек шаары, Жалал-Абад, Ош жана Чүй облустарындагы шайлоочуларды ташууда туюнтулган системалуу жана уюшкан мүнөз бар.

Бул арыздар ERPPде катталып, сотко чейинки процесстери жүрүп жатат.

Мындан тышкары, коомдук фонд Бишкек шаардык шайлоо комиссиясына жана Октябрь райондук прокуратурасына административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу фактысы боюнча №64 мектеп-гимназиясынын директору Белегенова Ч.Д. №1112 участкалык шайлоо комиссиясынын имараты мектептин аймагында жайгашкан мезгилде ага ушул билим берүү мекемесинин директору болуу укугун берген административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалангандыгы үчүн, №64 мектептин директору Белегенова Ч.Д. ошол эле учурда ал №1112 УШКнын төрагасы. Ошентип, ушул факты боюнча, 2020-жылдын 3-сентябрында Коомдук фонд Бишкек аймактык шайлоо комиссиясына №64 гимназия мектебинин директору Белегенова Чынаркүл Жакыпбековнанын аракетин мыйзамсыз деп табуу жана №1112 УШКнын төрагасы кызматынан бошотуу жөнүндө арыз жөнөткөн (Vх. 03.09. №49). 2020 - ВТК КР). 2020-жылдын 7-сентябрында, №512 маалымдама үчүн, "Жалпы иш" коомдук фондуна жазуу жүзүндө жооп берилген Бишкек аймактык шайлоо комиссиясынын төрагасы К.Маматов, Бишкек аймактык шайлоо комиссиясы №64 мектеп-гимназиясынын директору тарабынан административдик ресурстарды кыянаттык менен пайдалангандыгы боюнча биздин билдирүүбүздү карап чыгып, төмөнкүлөрдү билдирет: "Бул факт" Кылмыштардын жана кылмыштардын бирдиктүү реестри "автоматташтырылган маалымат тутумунда катталган. Биздин маалыматыбыз боюнча, сотко чейинки процесстерди Октябрь РОВДы жүргүзүп жатат. Учурда Бишкек АШКсы сотко чейинки өндүрүштүн жыйынтыгын күтүп жатат. "

СУНУШТАР

Жүргүзүлгөн анализдин жыйынтыгы боюнча, төмөнкү сунуштарды иштеп чыгууга болот:

- 1. Айрым ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши**

узак мөөнөткө:

- 1) шайлоо босогосун төмөн карай кайра карап чыгуу;
- 2) шайлоо күрөөсүнүн өлчөмүн төмөн карай кайра карап чыгуу;

- 3) саясий партияларга белгиленген квоталарга ылайык саясий партиянын талапкерлеринин, талапкерлеринин катталган тизмесинен чыгарууга тыюу салуу;
- 4) шайлоо участогунда коомдук байкоочулардын бир эле мезгилде болушунун саны жөнүндө талапты кайра карап чыгуу;
- 5) Мыйзамдарда шайлоочуларды каттоодо жеке маалыматтарды жана маалыматтарды коргоону камсыз кылган жобону күчөтүү.

2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө:

кыска мөөнөттө:

- 1) коомдук коопсуздукту камсыз кылуу боюнча ички иштер органдарынын ишин күчөтүү.
- 2) Профилактикалык иш-чараларды кошо алганда, айрым жергиликтүү чыр-чатактарды (башаламандыктарды) алдын алуу жана алдын алуу боюнча ыкчам ишти күчөтүү.

3. Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясына:

узак мөөнөткө:

- 1) белгилүү бир санкциялардын кабыл алынышы үчүн мыйзам бузууларга баа берүүчү индикаторлорду иштеп чыгуу.
(кыска мөөнөттө):
- 2) Кыргыз Республикасынын шайлоо мыйзамдарына ылайык, саясий партияларга үгүт иштерин жүргүзүү үчүн көзөмөлдү күчөтүү.

4. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы менен бирдикте төмөнкүлөрдү иштеп чыксын жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин кароосуна киргизсин:

узак мөөнөткө:

- 1) Мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө:
 - талапкерлердин тизмесин, анын ичинде кошумча субъекттерди (жеке адамдарды) каттоого документтерди тапшыруунун деталдуу регламенти жөнүндө, эгерде жүйөлүү себептер боюнча ыйгарым укуктуу өкүлгө документтерди берүү мүмкүн болбосо (мисалы, "Кыргызстан" саясий партиясынын шайлоо талашы).
 - саясий партияларга талапкерлердин тизмесин түзүүнүн жана бекитүүнүн деталдуу жөнгө салынышы жөнүндө ("Бүтүн Кыргызстан" саясий партиясынын шайлоо талашынын мисалында);
- 2) коомдук байкоочуларга ыйгарым укук берүү менен шайлоо комиссияларынын чечимдерине жана (же) аракеттерине (аракетсиздигине) даттануу;

5. Шайлоо талаштарын кароочу органдар (соттор, шайлоо комиссиялары):

кыска мөөнөттө:

- 1) шайлоо талаштарын чечүү жол-жоболорунун ачыктыгын жогорулатуу;
- 2) Даттануулар жана алардын чечилиши боюнча калктын маалыматка жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу.

6. Саясий партияларга:

кыска мөөнөттө:

- 1) шайлоо өнөктүгүн мыйзамдуулуктун, ачыктыктын жана өз ара урматтоонун, жарандардын кызыкчылыктарынын жана укуктарынын артыкчылыгынын принциптеринде жүргүзүү.
- 2) 2020-жылдын 4-октябрына дайындалган, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоого катышуу үчүн талапкерлердин тизмесин каттаган саясий партиялардын ортосундагы, 2005-жылдын 4-сентябрында Бишкек шаарында саясий партиялар тарабынан кол коюлган Меморандумду так сактаңыз.
- 3) белгиленген квоталарга ылайык, саясий партиянын талапкерлеринин, талапкерлеринин катталган тизмесинен чыгарбаңыз.